

Slika 11. Odlomek reliefa s pisarjem (Foto Sašel)

z ozidjem), v njih so stali sarkofag, reliefi in pridevki. Grobov menda ni bilo zelo veliko, bili so pa bogato okrašeni in najbrže obsajeni z žalnim drevjem. Morda je imela ena grobnica med njimi okrogel tločrt — če smemo zaupati ljudskemu izročilu.

To izročilo, ki pripoveduje o starem gradu na Temeljèm — to je kmetija visoko na pobočju nad tovarno —, in na več načinov tolmači nastanek prevaljske farne cerkve Marije na Jezeru, Barbarine cerkvice in Rozalijine kapelice na pobočju Barbarinega hriba (F. Kotnik, Storijske 1924 p. 41—42; V. Möderndorfer, Koroške narodne pripovedke, Celje 1946 p. 234), je še danes zelo živo in je še pred kratkim vzpodbujalo marsikoga na »lovu za zakladi«. Vsakdo namreč domneva, da je grad stal za kmetijo Têmelj na gričasti vzpetini, ki je vsa iz sive skale in skoraj brez humusa. Ž imenom te kmetije in z domnevnim gradom so spravljali tudi v zvezo ime tod razprostirajoče se katastrske občine Zágrad. Ko je Meža naplavljal obdelano marmorno kamenje, so se te govovice učvrstile; domačini so ga smatrali za ostanek gradu,

ki se je nekoč zrušil s pobočja — kar je prirodno nemogoče, ne glede na to, da gradu na Temeljèm sploh ni moglo biti.

Vendar bi se iz številnosti in relativne pomembnosti teh najdb dalo pojasniti morda ime Têmelj in Zágrad. Kajti zgradbe bogatih ljudi iz rimske dobe so morale dati kot ruševine v obdobju srednjega veka dojem graščine. In prav lahko je, da si je kmet postavil hišo na ozemlju teh ruševin — »Na temeljèm« —, ki so padle v njegovo last. Drugi kmetje so prebivali potem »za gradom«. Morda so posestniki na »Temeljèm« pozneje odprodali nekaj parcel, med njimi tudi tisto z na pol pozabljenimi rimskimi ruševinami v dolini, sami pa zadržali zgoraj ime do danes.

Naj še omenim pripovedovanje o kapelici sredi farovškega polja, češ, da sta pod njo pokopana v prastari dobi ubita menihamisionarja, in da se je na tem mestu našel Rozalijin pas, njeno truplo — utonila je v jezeru — pa tam, kjer je graščak, njen oče, postavil Rozalijino kapelico.

OPOMBE

¹ Doslej je deloma objavljena v teže dostopnih, staroavstrijskih časopisih; širše zajet pregled o najdbah daje edino arheolog W. Kubitschek v Mitteil. d. Zentralkomm. III F. Bd. II 1905, 242—250, kjer pa tudi ne upošteva vsega gradiva. Da bi odkritja prišla do večje cene, jih objavljam v sintetičnem pregledu na tem mestu.

² Kot meni R. Egger l. c., ki torzo zaradi podobnosti s t. im. »Noriškim vojakom« iz Celja (slika v Kroniki slov. mest, letn. II 1935 p. 61) datira na konec 3. stol. Toda kipa sta stilno različna; medtem namreč, ko je v prvem še energija, preciznost izdelave, naslonjena na sodobne analogije, je le-ta pri celjskem bolj zabrisana, slog je mlahav, okraski nestvarni. Sicer pa celjski še ni zrel za primerjanje, spori krog njega še niso poravnani (prim. B. Saria, ČZN XXXIII 1938, 32), bil je najbrž v renesansi predelan. Poleg tega pa datirajo kip iz Zágrada drugi predmeti.

PRVI LJUBLJANSKI LIVARJI ZVONOV IN TOPOV

Vladislav Fabjančič

Zvonarstvo se je razvilo v samostojno panogo umetne obrti že v starem Orientu. Poznejši Grki in Rimljani so zvončke in kraguljčke rabili v razne namene: z njimi so sklicevali zborovanja, se jih posluževali pri kultu, jih rabili kot amulete, ženske so si jih nadevale za okras, a za singaliziranje so jih dajali ovcam okoli vratu. Po rimskem izročilu se je raba zvonov za krščanske obrede razširila v zgodnjem srednjem veku iz Irske ter so začeli zvo-

Uredništvo objavlja študijo pokojnega prijatelja Kronike v izvirnem pisateljevem slogu.

nove ulivati iz bronu nekako v VII. ali VIII. stoletju.

Tehnika zvonarstva, posebno umetnost vskladitve mere, teže in glasu, je bila skrivnost, ki jo je zvonar zapuščal svojim potomcem. Šele v XVI. stoletju so v Italiji, Franciji in Angliji razložili temelje te umetnosti, ki je polagoma postala eksaktna veda. Tehnološko je proizvodnjo zvonov prvi obdelal Theophileus Burgeras v Franciji v XII. stoletju in sicer takole:

Najprej napravi mojster na kalupnici ilovo jedro. V ta namen vzame dolg kos hrastovega lesa, ki ga obdela v obliki ostre štiristranske piramide s pravokotnim prerezom. Ta kos lesa, ki se da obračati med dvema deskama s pomočjo velikega svedra, oblaga s plastmi drobno mlete gline ali ilovice, debelimi vedno po dva prsta, dokler ne doseže željene oblike. Na to jedro naloži zopet plast na plast tolsče (loja), da dobi pravi kalup zvona. Včasih so delali model tudi iz voska in so po uporabljeni količini voska vedeli, koliko bodo rabili bronovine. Pri nalaganju tolsče napravi mojster obroč kalupa poljubno debelejši kot vrat, sploh da modelu obliko, kakršno naj bi imel zvon. Pri neprestanem vrtenju kalupa izlika vrhnjo plast tolsče z ostrim železom. Morebitne posebne okraske kot cvetlice in vitice tudi črke in številke vreže v to strjeno tolsčo, prav tako tik vratu znane »luknje«. Kalup se pokrije z več plastmi fino presejane in dobro premešane gline, ki tvorijo kalupni plašč. V toliko gotovo delo se vzame s kalupnice, izvleče se oblikovni les in nasadi na pokoncu postavljeno obliko klobuk, sestojč iz vratu in zveze med zvonovim trupom ter krono s šestimi koreninami. Tako, z ilovnim plaščem ogrnjeno in z železnimi obroči krog in krog opasano obliko šele nato pogreznejo v pripravljeno jamo in jo izzgo, da se stopi tolsča in izteče skozi dve v obliko vtolčeni odprtini. Tako se dobi potrebni votli prostor in litje se lahko začne. S stopljeno bronovino napolnjena oblika se po prejšnji ohladitvi potegne iz jame in razbije, ko se docela ohladi. Končani zvon se dene zopet na kalupnico in izgledi s peščencem. To glajenje pa v večini primerov ni bilo tako učinkovito, da bi odstranilo napake pri litju, nastale zaradi odkruškov iz plašča forme. Včasih je sploh izostalo in je površina takega zvona raskava.

To je osnovni postopek ulivanja, ki se v svojem bistvu skozi stoletja ni mnogo predruščil. Glavna sprememba je v tem, da rabijo sedaj namesto lesenega zidano

jedro, ki ga zgrade kar v livni jami. Na jedro nadeti ilovici dajo primerno obliko s pomočjo šablone, ki se vrtili okoli osi.

V začetku so bili vsaj v naših krajih zvonovi podolgovati. Pozneje se je večal premer v vencu, tako da je širokost dosegla in včasih celo preseгла višino. Tudi velikost in teža zvonov sta s stoletji napredovali, zlasti od XIV. stoletja dalje, potem ko so že prej prešli od kovanja k ulivanju.

Najstarejši zvonovi so brez napisov, pozneje dobe kratke napise, nato pa vse daljše. Pogosto imajo ti napisi zgodovinsko in umetnostno-zgodovinsko vrednost. Navadno je v njih poleg kakega pobožnega reka naznačeno ime zvonarjevo, njegovo mojstrsko znamenje in letnica litja. Ponekod pa manjka eno ali drugo. Napisi na starih zvonovih so vedno zgoraj pod klobukom, pozneje pa spodaj ob krilu. V začetku so uporabljali rimske začetnice (majuskule). Od XI. stoletja pa tudi že romanske, nato do konca XIV. stoletja gotske začetnice. V XV. stoletju nadvladajo gotske male črke (minuskule). Sredi XVI. stoletja so se oprijeli latinskih majuskul. Jezik napisov je bil v naših krajih v splošnem latinski, pozneje, zlasti v protestantski dobi, tudi nemški ali obojni. Z rekatolizacijo zmaga zopet latinščina. Prvi slovenski napis je verjetno šele na velikem zvonu v Crngrobu iz l. 1807. Okraskov na zvonovih v začetku ni bilo, pozneje pa jih je bilo vedno več in postajali so vedno večji. Večinoma so to podobe iz cerkvene mitologije, odtisi medalj, kovancev, pečatov itd.

V začetku je zvonar napise, okraske in podobe za vsak zvon posebej vrezal ali vpraskal v zvonovo obliko. Tedaj je bil zvonar obenem podobar in marsikdaj tudi resničen umetnik. Še pred iznajdbo tiska pa so začeli zvonarji uporabljati za besedilo na formah posebej izdelane premične črke, ki so jim služile še pri nadaljnjih litjih, tako so oni pravzaprav pravi iznajditelji premičnih črk. Tudi od prvotnih samostojnih podob in znamenj pri vsakem zvonu posebej so prešli k šablonam, tako da je ulivalni postopek postajal hitrejši, individualnost zvonarjevega dela pa vedno manjša.

Razen menihov so od konca IX. stoletja ulivali zvonove tudi svetni livarji. Hodili so od kraja do kraja in prenašali s seboj svoje livarsko orodje. Napravljali so si začasne livarne v krajih, kjer so dobili naročila. Na ta način si lahko tolmačimo veliko prostornost ozemlja, kjer naletimo na izdelke posameznih zvonarjev, čeprav so

bile ceste v tistih časih skrajno slabe. Vendar imamo že v XVI. stoletju poleg prenosnih tudi stalne livarne. Z razcvetom mest v XIII. stoletju je postalo livarstvo cehovsko urejeno rokodelstvo. Razen zvonov so ulivali livarji tudi svečnike, kotle, pulte, večje možnarje za lekarne in prodajalne ter manjše za gospodinjstva itd. Možnarji so dobivali umetniške okraske še prej kot zvonovi, kjer je bojazen za zvočnost ovirala razvoj reliefov.

Zelo zgodaj so se zvonarji lotili ulivanja topovskih cevi. Hladno topništvo, metalne stroje, je poznal že stari vek. Barbari narodi v Evropi jih pri svojem preseljevanju, kot se zdi, niso uporabili. Pač pa so se ohranili v Orientu, od koder so spet prišli v Evropo. V XIV. in deloma v XV. stol. se mešano uporablja staro, mehanično topništvo in nove »ognjene cevi«. Smodnik so uporabljali že l. 1230 za rakete, šele stoletje pozneje pa za topovske cevi, ki so bile v začetku iz lesa, prevlečenega s pločevino, in okovane z železnimi obroči. V zadnji tretjini XIV. stoletja so topove že splošno uporabljali; na mesto lesa je stopilo kovano železo. V XV. stol. se pojavi kot topovina poleg bronca tudi železo, vendar so livarji bronca v spretnosti daleč prekašali livarje železa. Od konca XV. stoletja so zvonolivarji obrtoma izdelovali topovske cevi. Zato imajo številni mojstri v svojih grbih poleg podobe zvona tudi prekrizane topovske cevi in se imenujejo »livarji topov in zvonov«. Površino topov so še bolj kot zvonove krasili z raznimi plastikami, ki so večkrat prave umetnine. Profilna podkrepitev je topu prej koristila kot škodila.

LIVARJI V LJUBLJANI

Ozemlje, ki je bilo pozneje delovno področje ljubljanskih livarjev, so prvotno zalagali z zvonarskimi izdelki znani in neznani livarji z benečanskega ozemlja pa tudi z nemškega severa, pozneje nastopajo še Furlani in Goričani. Nasprotno opažamo,

da posegajo kmalu tudi ljubljanski livarji daleč na tuje področje. Vse to se da najbolje razvideti, če predstavimo, da so vsi ti livarji bili več ali manj potujoči zvonarji.

Namen te razprave ni, da bi se pečala v prvi vrsti z zvonovi, ki so stoletja peli po slovenski deželi. To delo so opravili več ali manj popolno že drugi.¹ Pričujoči spis se tako bavi predvsem z ljudmi, z mojstri, ki so izdelovali te zvonove, z livarji, ki so iz bronca ulivali zvonove, topove in druge izdelke in so bili iz Ljubljane ali pa so imeli tu svoje delavnice. Ta stran je manj obdelana, zlasti tudi zato, ker raziskovalcem niso bili dostopni arhivski viri² in je šlo pisateljem v prvi vrsti za registracijo in opis izdelkov z umetnostno-zgodovinskega vidika. Ta razprava pa naj predoči, kolikor se to da, žitje in bitje njihovih ustvarjalcev in oblikovalcev, naj bo eden izmed stavbnih kamnov velike delavnice ljubljanske obrti in industrije vseh strok.

Zanimivo je, da je bil na slovenskem jezikovnem ozemlju naziv »zvonar« star domači izraz. Za kajkavsko Hrvatsko imamo naziv »zvonar« izpričan že za XV. stoletje. Iz latinskih zapiskov poznamo prva dva zagrebška zvonarja, očeta in sina, ki sta se oba pisala Jurij Miketić (»cum provido viro Georgio campanatore filio Georgii filii Mykethych de Gordwoa habitatore dicte civitatis«).³

V zapiskih se sin navaja med leti 1435 do 1445.⁴ Sledil jima je »campanator Thomas«,⁵ ki se imenuje l. 1446.⁶ Naslednji zvonar, ki je deloval v Zagrebu med leti 1458 in 1487, pa ima tudi priimek Zvonar, je Elija Zvonar, livar zvonov, zagrebški mešan, sin Benediktov iz Požege (Ilya — tudi Elyas = zvonar, campanarum fusor, filius Benedicti de Posega).⁷ Do l. 1480 se imenujejo v istih virih še trije drugi »campanatores« v Zagrebu, »fusor campanarum« pa je nazvan samo Elija Zvonar. Med leti 1480 in 1523 se imenuje Nikolaj Zvonar (Nicolaus Zwonar, včasih samo Nicolaus campanator), ki je bil mestni svetnik (consilia-

Slika 1. Napis mojstra Jurija Ljubljanskega na zvonu iz l. 1467 v Trstu (reprod. iz Gnirs I, 186)

rius) in zapriseženec (juratus).⁸ Lep primer, kako se je naziv rokodelstva prijel kot priimek.

Zvonovi brez napisa. Kot najstarejši zvonovi se na splošno štejejo tisti brez napisa in brez slehernih okraskov. Seveda pozna tudi to pravilo izjeme in sicer celo vrsto. Zato naj navedemo tukaj zaradi boljše popolnosti slike samo nekaj zvonov brez napisa, ki o njih poroča zvonarska literatura Slovenije: majhen zvon v Slepščeku pri Mokronogu, podolgovat zvon v Tržišču pri Mokronogu, podolgovat zvon v Gor. Mokronogu pri Trebelnem, v Brusnicah pri Novem mestu, v Globokem dolu pri Mirni peči, Na Brišah pri Kolovratu (okraj Trbovlje)⁹ ter poldrugo ped dolg, podolgovat navček v Zajčji vasi pri Kočevju.¹⁰ Dalje zvon brez okraskov in slabe oblike iz XIV. stoletja v Čepiču v Istri, ki nosijo samo mojstrski znak.

Zvon v Čepiču je tehtal 35 kg in meril v premeru 36 ter v višini 39 cm.¹¹ Menda so vsi ostali znani zvonovi brez napisa od benečanskih mojstrov. Njihovo nahajališče je večinoma v Istri in ni razviden kakršen koli vpliv iz Ljubljane. Precej popoln seznam zvonov brez imena zvonarja ali tudi brez slehernega napisa je sestavil svojčas J. Šašelj, pozneje pa Gnirs v svojih navedenih delih. Teh zvonov večinoma ni več. Pobrala jih je prva svetovna vojna. Kar je še ostalo, je utonilo skoro vse v viharju polpreteklih dni. Veliko so zakrivali med drugimi tudi odgovorni cerkveni in necerkveni predstavniki zadnjih stoletij, ki niso pokazali skoro nič potrebnega razumevanja za zgodovinski in umetnostni pomen starih zvonov, ampak so hiteli preptapljati stare, sicer majhne in lahke, toda mnogokrat lepe ali vsaj značilne zvonove v velike in težke.

V Ljubljani sta dve nedvomno ugotovljeni bronolivarni. Prva je obratovala vse do leta 1784 na Karlovški cesti, kjer je stala tako imenovana »Wasserjeva kasarna« (po lončarju Francu Wasserju v letih 1815 do 1832), sedaj hišna št. 13. Drugo, kasnejšo delavnico je šele 1723 ustanovil zvonar Luka Dimec na prostoru poznejše Samasove zvonolivarne na Karlovški cesti št. 1.

Toda vse kaže, da to nista najstarejši livarni v Ljubljani, marveč da je bila prvotna livarna znotraj mestnega obzidja in sicer po vsej priliki na Rebri, zadaj za današnjo hišo št. 17 na Starem trgu. Tam je v mestni davčni knjigi za l. 1601—03 zabeležen z obrtnim davkom zvonar Elija Somrak, v istih letih pa je v

isti davčni knjigi naveden še drug zvonar, Jožef Rotar, za katerega vemo nepobitno, da je imel obratovališče na Karlovški cesti (danes št. 13). Drugič je gotovo, kot bomo videli, da so bili ljubljanski livarji zvonov v XVI. stoletju hkrati tudi livarji topov, ker bi bilo za tisto dobo, ko turška nevarnost še ni minila, pač nepremišljeno ulivati topove izven mestnega obzidja.

Kdaj je bila livarna na Rebri ustanovljena, o tem se da le domnevati. V začetku XVI. stoletja je že delovala, verjetno pa že prej, vsaj tedaj, ko naletimo na prve livarje v naših krajih, za katere se z gotovostjo ve, da so bili iz Ljubljane. To pa je bilo sredi XV. stoletja, podobno kot v Zagrebu.

I. Šašelj navaja v svojem seznamu kranjskih zvonarjev (Carn., 230) kot prvega po imenu znanega ljubljanskega livarja Nikolaja Vivencija, sina Nikolaja. Še v Zgodovinskem zborniku l. 1889 (št. 6) pa si je sam bil na negotovem, ali je VIVENCIUS NICOLA »lil v Ljubljani ali kje drugje, kajti na nobenem (njegovih zvonov) ni imenovan kraj«. Gnirs meni, da Vivencija ni prištevati med ljubljanske livarje, že zaradi prostranosti ozemlja ne, na katerem naletimo na njegove zvonove: od Hollenegga na Štajerskem pa do Dobrinja na otoku Krku in do Zadra v Dalmaciji. Deloval je v letih 1328—1355.¹²

Vivencij je ulival 1328 zvonove skupaj z mojstrom Belom;¹³ kot zvonar¹⁴ je znan 1338 tudi Vivencijev sin. Vivencijevi kakor Belovi zvonovi so podolgovati brez podob in okraskov, s pogosto lepo izdelanimi napisi v gotskih majuskulah.

Za naslednje tri zvonarje, katerih imena so Šašljevi informatorji čitali »ANMONIVS« (1382), Mihael (Micael, 1383) in Bartholomaeus (1387), pravi pisatelj sam, da se ne da določiti, so li lili v Ljubljani ali ne. Nekaj njihovih zvonov se je pač našlo na Kranjskem. AnMonius bo vsekakor pravilno čitano AnTonius. Ta je bil član stare beneške družine zvonarjev. Svojo delavnico je imel v Benetkah med leti 1382 in 1432¹⁵ in je zvonove izvažal ali pa jih hodil lit tudi v naše kraje. Micael je ulival v letih 1382—1383. Od njega so bili ohranjeni do prve svetovne vojne zvonovi: v Boljuncu pri Dolini, okraj Koper (t. 81 kg, pr. 45'7, v. 74 cm)¹⁶ iz l. 1382; brez letnice v Korniču na otoku Krku (t. 35 kg, pr. 35,5, v. 55 cm)¹⁷ ter še eden, ki ga navaja Šašelj (Zg. zb. 1889, 6) iz leta 1383 brez navedbe kraja. Mogoče je imel Mihael svoj sedež kje na Kranjskem ali na Primorskem, kakor do-

mneva Gnirs. Njegovi zvonovi so podolgovati brez okraskov. Tudi glede JERNEJA (Bartolomaeus) se ne da ugotoviti kraj, kjer je ulival zvonove.

Jurij Ljubljanski (1467—1468). Prvi zanesljivo ljubljanski zvonar je bil Jurij Ljubljanski (Georgius de Laibaco). Od njega je ohranjen samo zvon iz l. 1467 v zvoniku cerkve sv. Justa v Trstu (pr. 131 cm, v. 154 cm), kjer je v napisu z gotskimi minuskulami označen ljubljanski livar: »completum est hoc opus per manus georii de laibaco. 1467«.18 Po tem napisu smemo soditi, da je bil zvonar Jurij pač iz Ljubljane, zvon pa je najbrž ulil kar na mestu v Trstu.

Šašelj navaja še en enak napis iz l. 1468, ki mu ga je poslal A. Samassa brez slehernih drugih navedb.19 Gnirs navaja še nekaj zvonov, ki so po njihovih posebnostih sodeč morda le delo Jurija Ljubljanskega, in sicer: dva zvana v Starem trgu pri Ložu, zvon na Petelincu pri Preski, na Sladki gori (Šmarje pri Jelšah), v Dednem dolu pri Višnji gori in v Ortneku.20

Matej Ljubljanski (Mateas de Labaco). Drugi po imenu znani ljubljanski zvonar je Matej Ljubljanski, ki ga Šašelj in Gnirs sploh ne navajata, a nam je Kukuljevič21 ohranil njegovo ime. V Ozlju pri Karlovcu je bil v njegovem času (1891) zvon, ki je bil baje tjakaj prenesen iz Modruša in imel napis v latinskih majuskulah:

IHS ✱ MARIA ✱ MAGISTER ✱ MATEAS
✱ DE ✱ LABACO ✱ ME ✱ FECIT

Nato je upodobljena papeška tiara z dvema navzkrižnima ključema in letnica 1491.

To je vse, kar vemo o tem zvonarju.

Francišek iz Padove (Franciscus Patavinus). Šašelj ga šteje med zunanje zvonarje, Gnirs22 pa med ljubljanske po krajih, kjer so imeli njegove zvonove. Iz l. 1529 je bil njegov zvon v župni cerkvi v Polhovem Gradcu (t. 163 kg, pr. 65, v. 81 cm), iz l. 1530 četrti zvon na Bregu (Šmartin pri Kranju). Pod napisom v gotskih minuskulah je

majhna okrogla podoba, predstavljajoča tri kralje, ki neso darove.23 Iz l. 1534 je romarski zvon na blejskem otoku (t. ok. 150 kg, pr. 66, v. 56 cm). Zvon ima dve pobožni podobi, dolgi po 6 cm in po 4 cm široki, ter na obeh straneh svečnik s svečama in z okraski.24 Vsi napisi na teh zvonovih so v gotskih minuskulah:

✱ opus francisci patavini mccccxxvll ✱
Napis na romarskem zvonu na blejskem otoku. Lavtižar, Radolica str. 68.

Blaž Zingieser. Točnejše pismene, arhivske podatke imamo šele o naslednjem ljubljanskem livarju, ki je bil doslej popolnoma neznan. Nimamo sicer neposrednih dokazov, da je Blaž Zingieser poleg topov ulival tudi zvonove, smemo pa tako sklepati po tem, da je njegov naslednik dokazano ulival oboje. Prvi zapisek o Blažu Zingieserju je v ljubljanskem mestnem sejnem zapisniku iz l. 1537. V uvodnem seznamu zunanjih svetnikov, ki so bili izvoljeni 25. julija 1536, je naveden »Blasy Zingieser« na predzadnjem mestu druge polovice25 24-nikov, ki naj bi se prvič udeležili seje v petek 11. avgusta. Po tem vrstnem redu moremo sklepati, da je bil to leto verjetno prvič izvoljen v zunanji svet. Vseh 37 svetnikov z županom in sodnikom vred je zapisano z imenom in priimkom, torej je tudi Zingieser priimek, ne pa poklic, čeprav je bil ta Zingieser res kositrar (Zinngieser), kar izziva domnevo, da je ta umetnost bila v družini že stara, najmanj pa od tedaj, ko so se priimki ustalili. Na Jakobovo 1537 je bil ponovno izvoljen v zunanji svet in se je povzpел za tri mesta više v seznamu druge polovice zunanjih svetnikov.

Tretji zapisek o njem je še iz istega leta, ko ga je mestni svet poslal z »mestne pravde« v petek 9. marca 1537 skupaj z Gregorjem Šorcem26 k ženi Janeza Schona vprašat, ali privoli v prodajo njune hiše, ki je stala »na Starem trgu med Gregorjem Tribavšičem (tribauschitz) in mestnim zidom proti vratom, segajoče gor v hrib« (danes Florijanska ul. 39).27

Slika 2. Mojstrski napis livarja Lenarta (reprod. iz Gnirs I, 41)

Dalje čitamo o njem v sejnem zapisniku od sobote 11. avgusta istega leta, ko je Apolonija, vdova po meščanu Lenartu Wodenu-Slatinšku, tedaj žena trgovca in mestnega sodnika Mihaela Tišlerja,²⁸ prosila mestni svet, da bi smel pred mestnim sodiščem v Celju zastopati njene zahteve do zapuščine umrlega celjskega meščana Benedikta Zingiesserja tukajšnji meščan Blaž Zingiesser.²⁹ Ker njen mož temu ni ugovarjal, je bilo Blažu izdano sodno pooblastilo (ein gericht Zeug vbergab brieff). Zdi se verjetno, da sta bila ljubljanski in celjski Zingiesser najbližja sorodnika — morda brata — in Polona Tišler verjetno njuna sestra. Odpira se tudi vprašanje, če ni imelo Celje že v začetku XVI. stoletja svojega livarja — kositrarja (Šašelj pozna v svojem seznamu zvonarjev kot prvega v Celju šele Nikolaja Urbana Boseta v letih 1669 do 1689).

Prvi dokaz, da je bil Blaž Zingiesser res livar, imamo v sodnem zapisniku z dne 28. jan. 1541. Tedaj ga je tožil veletrgovec in bivši župan Janez Weilhammer,³⁰ da mu je dolžan za tri dobave bakra (an dreyen Posten Khupher), ki jih je prejel od njegovih uslužbencev, 13 dukatov in 24 krajcarjev. Po posredovanju sodišča sta se stranki poravnali na polovično vsoto.

L. 1541 Blaž Zingiesser ni bil v mestnem zastopu. Umrli je najbrž l. 1543, ker se 28. marca 1544 že imenuje rajnki.³¹ Hišo je imel na današnjem Starem trgu št. 8 zraven hiše Rotije Stangl, v novo poročene z Andrejem Remerjem.³²

Lenart Giesser (1544 do pribl. 1571). Blaževa vdova Uršula se je poročila z mladim kositrarjem Lenartom Giesserjem. V petek 3. oktobra 1544 se med štirimi požarnimi nadzorniki (Feur beschauer) na Starem trgu navaja »mladi kositrar« (der Jung Zingieser), v petek 6. marca 1545 je med novo sprejetimi meščani tudi že Leonhart Gieser. Meščanov sin ni bil, ker sta taka dva: Janez Ruedolf in Gašper Slatenšek, navedena posebej.

Njegova priletna žena je že leto prej, 30. novembra l. 1544, napravila oporoko. V drugi točki določa, da se naj iz vsega njenega premoženja najprej poplačajo vsi dolgovi, ki sta jih napravila skupaj s prvim možem Blažem Zingiesserjem. Izvzeto pa je orodje in kar spada k rokodelstvu. Tretja točka oporoke pravi: »Mojo hišo, stoječo med hišami rajnkih Gregorja Stangla in Volbenka Mara, ki v njej sedaj stanujemo, in sva jo gori omenjeni moj prejšnji mož in jaz pridobila s svojim marljivim delom pošteno in z

muko, kakor je vsakomur znano, naj dobri, pošteni in v zadevah izvedeni ljudje ocenijo, kakor je prav in se spodobi.« Ko bo to storjeno, naj se izroči najbližjim dedičem in sorodnikom njenega prvega moža 10 renskih gld, »ker sva to hišo, kot rečeno, skupno zadobila«. Preostala vsota od ocenjene hiše naj se razdeli na dve polovici. Od ene naj se poplačajo dolgovi, če drugo njeno imetje za to ne bi zadostovalo. Kar bi od te prve polovice še ostalo, zapušča svojim najbližjim dedičem in sorodnikom. Orodje z vsem, kar spada zraven, ter polovico hiše in ostale svoje zapuščine voli »iz priznanja ljubezni in zvestobe ter po ženitnem dogovoru« svojemu drugemu možu, ki naj mu po izpolnitvi vseh obveznosti ostane hiša, da bo lahko v njej stanoval. Oporoko je spisal mestni pisar Vincenc Primož Stružnik, priče pa so bili notranji svetnik Boštjan Roringer ter meščana Andrej Gnedic in Vid Schuester, ki so vsi pritisnili svoje pečate nanjo. Podpisal pa se je razen pisarja samo Roringer, ker ostala dva nista bila pismena.³³ Iz prednjega izhaja, da Blaž Zingiesser livarne ni priženil s kako vdovo, kot se je velikokrat dogajalo, marveč je le bil Uršulin prvi mož. Ker ne navaja glede orodja in delavnice, da sta tudi to pridobila skupaj z možem, kakor to pravi glede hiše, bi se morda smelo sklepati, da je obrt podedovala po očetu, ki je že prej bil kositrar v Ljubljani. Vprašanje ostane odprto. Hiša, o kateri je tu govor, je bila prednica današnje št. 8 na Starem trgu.³⁴

Uršula je kmalu po poroki umrla, vse-kakor že v prvi polovici leta 1545. 28. avgusta 1545 se je oglasila njena sestra vdova Marjeta Perger, jermenarka, češ da je Uršula pozabila na svoje najbližje sorodnike, posebej kar se tiče vrednosti »prodajalne orodja in kar je bilo ulitega«,³⁵ Lenart Giesser je ugovarjal, da tožnica nima kaj zahtevati po svojem očetu in da je prejela že vse, kar ji je pritikal. Medtem se je Marjeta poročila z jermenarjem Andrejem Curadejem in nadaljevala pravdo proti oporoki, enako tudi Zingiesserjevi otroci. Marjeta je trdila celo, da je Uršula napravila tako oporoko iz strahu in da je testament za to neveljaven. Vendar je mestno sodišče 18. marca 1547 priznalo polnoveljavnost oporoke, ker je bila narejena v prisotnosti poštenih ljudi in jo je po zapustničinah navodilih sestavil zapriseženi mestni pisar.³⁶ Marjeta Curadejeva se je pritožila na vicedoma. Končno je bil ves spor rešen v začetku l. 1549,³⁷ tako da je

v celoti prodrli Giesser, ki mu je ostala delavnica, orodje in hiša. Marjeti so priznali le srebrno kupo (Mayelle Pecherlen) in nekaj kodral (horreisen).

Lenart Giesser se je udejstvoval kot livar zvonov in topov, pozneje je bil tudi mestni orožarnar. Kot najstarejši njegov zvon se navaja zvon iz leta 1545 na Šenčurskem hribu pri Tržišču blizu Mokronoga z napisom: »Lienhart . . . giesser . . . zv . . . Laibach . . . hat . . . mich . . . goesen . . . 1545.³⁸ Naslednji je iz leta 1546. Samo prepis napisal je poslal zvonar Samassa Šašlju:

»Leinhart giesser ✱ hat ✱ mich ✱ gossen ✱
zu ✱ Laibach ✱ im ✱ jar ✱ 1546.«

Od kod je bil ta zvon, ni navedeno.³⁹ Iz leta 1548 je bil zvon v Bereči vasi pri Suhorju v Beli krajini z napisom: »Hat mich gossen Lienhart Giesser zu Laibach.«⁴⁰ V župni cerkvi v Motniku je bil do leta 1873 majhen zvon iz leta 1550 z napisom:

»Lienhart ✱ Giesser ✱ hat ✱ mich
✱ gossen ✱ jar 15 ✱ 50.«

O njem piše G. Križnik iz Motnika v XI. knjigi »Arkiva za poviestnico jugoslavensku« 1872, str. 250: »Pravijo, de so ga v Motniku ulivali na župniškem vrtu; ko so ga ulivali, je zvonari gradiva mankalo, začno klicati: kdor ima kaj srebernih novcev, naj jih prinese in v mudu strese; grašinske in Poletočeve dekleta jih prineso v birtahih.« In leta 1875, str. 148 zopet: »o malem zvonu morem opomeniti, še je vlit 1550, zraven napisal ima na dveh plateg viteza z mečem i sulico in s tolkačem in fračo.«⁴¹ Iz leta 1551 je bil mali zvon v Račjem selu pri Trebnjem z napisom: »Lienhart Giesser hat mic gossen in jor 1551.«⁴² Ker manjka označba kraja, je verjetno, da je Lenart tudi ta zvon ulil kar na mestu kakor tistega v Motniku. Manj verjetno se mi zdi, da bi bil Lenartov mali podolgovati zvonec v Šempetru pri Kranju, ki mu ga pripisuje Lavtizar⁴⁵ in ki je nosil napis v latinskih majuskulah:

✱ GOT ✱ DEM ✱ HERN ✱ 1
✱ 5 ✱ LIL.«

Prej bi rekel, da je ta zvonec delo beljaškega zvonarja Jeronima Rogerja, ker ni na nobenem znanem Lenartovem zvonu nobenega reka. Iz leta 1553 je bil podolgasti srednji zvon v stolpu ljubljanskega gradu nad čuvajevim stanovanjem. Premer je

imel ob krilu 59 cm (po Gnirsu II, 37 samo 39'5) in je tehtal okoli 690 kg. Imel je napis v latinskih majuskulah:

»LIENHART ✱ GIESSER ✱
HAT ✱ MICH ✱ GOSEN ✱ ZV ✱
LAIBACH ✱ 1553.«

Na sredi klobuka je bil grb ljubljanskega mesta (brez zmaja). »V spomin, da je Turek zastonj oblegal Ljubljano,⁴⁴ je nekdanj pel ta zvon vsak dan zjutraj ob sedmih. Požarni čuvaj je pa kazal Ljubljančanom, da ne spi ponoči, s tem, da je ponavljal nanj po toliko udarcev, kolikor jih je odbila ura na veliki zvon.«⁴⁵ Iz leta 1554 je podolgovat zvon (pr. 40, v. 50 cm) iz Ceroveca pri Šmihelu, težak 40 kg, ki ima na vratu 3 cm širok rob z napisom:

✱ LIENHART GIESER ZU LAWAC HAT
MICH GOSEN. M ✱ 5 ✱ 54 ✱ IAR.

Ta zvon in še en zvon Frančiška Benečana (Franciscus de Venetiis), iz srede XV. stoletja je kupil Spomeniški urad od župnišča pri Sv. Petru v Ljubljani za 6420 K, ker bi ju sicer prelili pri obnovitvi zvonov; bila sta namreč oba ubita.⁴⁶ Iz leta 1558 sta srednji in mali zvon na Kupljeniku pri Bohinjski Beli. Vsak je imel napis:

✱ LIENHART ✱ GIESSER
✱ HAT ✱ MICH ✱ GOSEN ✱
✱ ZU ✱ LAIBACH ✱ NACH ✱ CHRISTI
✱ UNSSERS ✱ HERN ✱ GEPURT
✱ DA ✱ MAN ✱ ZELDT ✱ IN ✱ 1558 ✱
JARS ✱.

Podobe tudi ta zvona nimata nobene.⁴⁷

Lenart Giesser se kot drugi ljubljanski livarji ni omejeval na ožjo Kranjsko. V hrvaško Krajino, ki je bila pod vojno upravo Kranjske, je prodrla tudi ljubljanska obrt. Med zvonovi, ki so bili v prvi svetovni vojni zaradi umetniške ali zgodovinske vrednosti izvzeti od oddaje v vojne namene, je tudi 20 kg težak zvon, ki ga je leta 1558 ulil Lenart Giesser za kapelo sv. Trojice v Goljaku, župnija Draganić-Šipak pri Karlovcu.⁴⁸ Žrtev prve svetovne vojne je postal 76 kg težak zvon (pr. 50'5, v. 58 cm) iz leta 1559, ki je visel v zvoniku na Otoku pri Starem trgu (Lož). Na vratu je imel napis:

✱ MDLIX ✱ VERBVM ✱ DOMINI ✱
✱ MANET ✱ IN ✱ ETERNVM.

Razen preprostega dvojnega obroča v podstavku je bil zvon brez okrasa. Drugi napis izpolnjuje spodnji rob krila:

✱ LIENHART ✱ GIESSER
✱ VON ✱ LAIBACH ✱ HAT ✱ MICH
✱ GOSEN ✱ 1559 ✱ AVS ✱ DEM
✱ FEVER ✱ BIN ✱ ICH ✱ GEFLOSSEN.

Kukuljevičev Slovník umjetnikah Jugoslavenskih omenja njegov zvon v Celju iz leta 1564. Zvonarjevo ime piše Leonhard Giessner.⁴⁹

Morda sta bila tudi ta dva zvona ulita izven Ljubljane, na mestu naročila. Vsekakor je Lenart Giessner bil tudi potujoč zvonar kakor mnogi drugi. V Ljubljani je imel svojo delavnico, verjetno na Rebri, kot bomo še videli pri njegovih naslednikih. Njegovi zvonovi so še brez okraskov in v začetku samo z enim napisom, ki navaja mojstrovo ime in letnico in sicer v nemščini. Do njega so bili napisi večinoma v latinskem jeziku. Protestantizem je latinščino zavrgel. Kvečjemu je pustil v tem jeziku kak biblijski rek.

Lenarta Giessnerja imenujejo zapisniki dosledno kositrarja (Zingiesser). Že iz kratkega zapisnika seje v petek 12. junija 1545 (fol. 114) je razvidno, da je bil zaposlen za mesto z raznimi deli v kositru (Allerley Zin Arbetten...). Predvsem je ulival topove. Na seji mestnega sveta dne 8. julija 1545, ki je bila popoldne pri novo izvoljenemu županu Vidu Kislu, se je sklenilo naročiti kositrarskemu mojstru Lenartu Giessnerju (dem maister Lienhart Giessner Zingiesser), da ulije 10 topov (Stugkh geschitz giessen vnd machen solle), in sicer štiri po 6 centov, štiri po 4 in dva po 3 cente. Za plačilo se mu da od centa 3 florine. Na seji v ponedeljek 1. avgusta 1547 je sklenil mestni svet popustiti kositrarju od centa bakra 5 funtov, ki so »šli v ogenj« (so Ins feuer gangen). Od centa se mu plačajo trije renski goldinarji. V torek 23. avgusta 1547 (fol. 54) so »obračunali s kositrarjem in sklenili dati iz preostalih 10 centov bakra napraviti 6 majhnih topičev (Stugeln). Na neki dvorni večji (Hofthaiding) 1548 v Ljubljani se je obravnavala tožba ljubljanskega meščana Andreja Ostrerja (prav.: Estrerja) proti baronu Antonu Thurnu. Ta je tedaj, ko je bil upravitelj deželnega glavarstva, naročil po svojem služabniku Fr. Waagu 3 cente hrvaškega bakra za ulitje topov v navzočnosti Lenarta Giessnerja. Ti trije centi bakra so stali 27 fl in so bili po

naročilu barona Thurna izročeni Lenartu Giessnerju, ljubljanskemu meščanu in livarju topov.⁵⁰ Sedaj pa Thurn noče poravnati dolga. — Kako se je stvar iztekla, ni zapisano.⁵¹

25. julija 1548 je bil Lenart Giessner izvoljen v občino (gmajno); 25. julija 1550 je prišel tudi v zunanji svet, iz katerega je izpadel 25. julija 1551. V tem času je imel afero, ki so jo obravnavali na mestni seji v petek 5. junija 1551 (fol. 61). Upravitelj mestnega sodišča Blaž Salittinger ga je namreč obtožil, da mu ni hotel izročiti svojega pomočnika Vahna (? den Wackhen seinen gesellen), ki ga je hotela deželna in mestna gosposka izgnati,⁵² kljub kazni 20 mark šilingov. Zato mora iti v stolp pri špitalu⁵³ in ne sme dol, dokler ne položi denarja pri sodišču. Dalje je »njegov pomočnik po imenu Adam (torej že drugi) izpustil iz njegove hiše⁵⁴ čez Ljubljano na Novi trg raketo (ain Rockhetta), ki je goreča padla na leseno streho hiše rajnkega Primoža Zimmermana. Ko je vdova to zagledala, jo je prinesla še gorečo na sodišče. Giessner pa je tega pomočnika zatajil in ga poslal v Udmat ter ga tam odpravil.

Kaj se je dalje zgodilo, ni zapisano. Vsekakor se je Lenart Giessner udeležil že prihodnje mestne seje v petek 12. junija, torej čez en teden.

Naslednje leto, 1552,⁵⁵ je tožil vitez Jakob v. Raunach, ki je imel v zastavi Prem in bil glavar na Reki, po svojem prokuratorju Aleksu Lassarinu Lenarta Giessnerja, kositrarja in meščana v Ljubljani, in Andreja Sicherla kot poroka za 779 gld, ki jih je Raunachu dolgoval pobegli Danijel Flieger. Tudi izid te tožbe ni zapisan.

V petek, 29. julija 1552, je ukazal mestni svet, da »mora v bodoče kositrar ob sejmih prodajati svoje izdelke iz kositra (Zinassach) doli na Sejmskem trgu in ne več pred svojo hišo«.

Giessner s svojimi izdelki, kot smo že videli, ni zalagal samo Ljubljane. Ne bo menda pomote, če pripišemo njemu topove, ki jih je od leta 1545 dalje pošiljala Ljubljana Zagrebu in verjetno tudi drugam na turško mejo. Tako je izdal kralj Ferdinand 25. januarja 1545 iz Prage ukaz kranjskemu vicedomu, da mora poslati zagrebškemu kapitlju za obrambo pred Turki 6 centov smodnika in 4 cente svinca iz ljubljanske cesarske orožarne,⁵⁶ dalje je prišel 19. avgusta 1557 ter 18. julija 1563 z Dunaja ukaz cesarski orožarni v Ljubljani, da mora zalagati Zagreb z orožjem in strelivom.⁵⁷ Tako je bilo tudi pozneje, n. pr. leta 1600.⁵⁸

Leta 1545 je pripeljal Lovrenc Vrtorepec (Werthorepez) v Zagreb smodnik iz Ljubljane,⁵⁹ v sredo 6. julija 1547 je poslal zagrebški mestni blagajnik v Ljubljano 55 florinov za topove (»pro bombardis«),⁶⁰ v četrtek 28. julija 1547 so prejeli splavarji, ki so pripeljali 5 topov za mesto Zagreb iz Ljubljane, iz zagrebške občinske blagajne 11 florinov 41 den 1 b (»feria quinta post festum sancte Anne nauitis flozzar, qui quinque bombardas communitatis adduxerum ex Labaco). Posebej so »flosarji« prejeli za napitnino 4 denarje.⁶¹ 29. avgusta 1547 so dobili 40 denarjev tesarji, ki so napravili vozove za top, pripeljan iz Ljubljane (»In festo Decolacionis sancti Joannis Baptiste... carpentariis qui currus sub bombardam ex Labaco adductam disposuerunt).⁶² Dalje je bilo izplačano 16. oktobra 1547 Frančišku Moskonu, ki je posredoval za zagrebško mesto naročilo topov v Ljubljani, 27 fl 16 denarjev 1 b (»item in festo sancti Galli abbatis Francisco Mwsconi, qui fideiussor fuit Labaci pro bombardis«). Že leta 1545 vozi Lovrenc Vrtorepec smodnik iz cesarske orožarne v Ljubljani Zagrebu v pomoč.⁶³ L. 1547 je šlo za 5 topov (bomarde), ki so bili uliti v Ljubljani in prepeljani v Zagreb, 370 florinov.⁶⁴ 29. avgusta 1548 so prejeli tesarji, ki so postavili voz pod top, pripeljan iz Ljubljane, 40 denarjev.⁶⁵ Dne 16. marca 1553 je izdal zagrebški mestni blagajnik kovaču Martinu in nekim Kranjcem za oglje, porabljeno pri razbitju in prelitju velikega mestnega topa, 5 fl 73 d 1 b (»pro concremacione carbonum circa fraccionem magne bombarde ciuitatis iuxta mandatum sacre regie maiestatis frangi commissam necessariis«).⁶⁶ 25. marca istega leta so dobili kovač Martin in še neki nemški kovači, njegovi tovariši, za razbitje velikega topa (fraccione iamfate magne bombarde ciuitatis) po pogodbi 8 fl. Dne 12. aprila istega leta je kupil mestni blagajnik zagrebški 4 sode, v katerih so poslali baker od razbitega velikega topa v Brežice (4 tunelle, in quibus cuprum dicte magne bombarde fracte ad Bresecz missum est empte sunt den 42, b 2).⁶⁷ Istega dne je prejel Lovrenc Vrtorepec, ki je bil poslan s prevozniki tega bakra (cum conditoribus dicti cupri fracte bombarde), za »expensas« (stroške) 50 denarjev.⁶⁸ Žeblje in gradbeni les so dovažali iz Ljubljane neki Boštjan Plevnik in Janez Krstnik Sovan (Baptista Sowan).⁶⁹ V torek, 13. februarja 1554 (feria tertia dominice Inuocavit), so pripeljali brodarji iz Ljubljane 2 težki »bombardi«

in prejeli napitnine (bibalia) 2 florina, isti dan je izplačal zagrebški mestni blagajnik topniškemu mojstru (magistro bombardio), ki je s temi topovi prišel v Zagreb, po nalogu mestnih očetov 4 florine.⁷⁰ Morda je bil to sam Lenart Giesser.

Iz Ljubljane je dalje Zagreb nabavil 24. avgusta 1555 veliko vrvo za vlačenje topov (magnam vnam funem campaneam simulcum cuprea chyga... ad trahendas bombardas)⁷¹ za 22 gld, svinec in topovske krogle,⁷² 12. marca 1556 štiri velike železne verige za dvizne mostove za 22 florinov.⁷³

Ljubljanski meščan Mihael Frankovič je (n. pr. leta 1557) dobavljal iz Ljubljane Zagrebu pločevino (ferri stamium pleh dicti)⁷⁴ itd.

Ko je leta 1736 popisoval cesarski nadzornik iz Karlovca obrambne naprave v Novem mestu, je tam našel med drugim dva Giesserjeva topa iz leta 1550 in 1571. Eden je imel napis: »Ferdinandus D. Gr., R. H. et B. me fieri fecit. Leonhard Guesser hat mich gossen zu Laibach anno D. MDL«, drugi pa: »Carolus Dei Gratia archidux Austriae me fieri jussit, Leonhart Guesser hat mich gossen zu Laibach MDLXX.⁷⁵

L. 1897 je daroval tedanji turški sultan nemškemu cesarju 9 starih topov. Eden od teh je bil Giesserjev z napisom: »Lienhart Giesser hat mich gossen zu Laibach — Ferdinandus Dei Gratia Romanorum Ungariae et Bohemiae Rex.«⁷⁶

Slika 5. Znak livarja Nikolaja Boseta (reprod. iz Guirs I, 152)

Kot strokovnjak za orožje je postal Lenart tudi mestni orožarnar (Zeugwart). Kdaj je dobil službo, ni mogoče ugotoviti, ker manjkajo mestni sejni zapisniki med leti 1553 in 1567. Dne 7. septembra 1568⁷⁷ pa se je v sporu Marjete, vdove po Antonu Scheittu, tedaj žene gostilničarja, bivšega in bodočega mestnega sodnika in bodočega višjega rudarskega sodnika Feliksa Tolhopfa⁷⁸ z drugimi Šajtovimi dediči navaja »Lienhard Giesser Zeugwardt«. Da je tudi kot orožarnar še izvrševal svoj livarski poklic, kažejo še tile zapiski:

Z mestne seje v petek, 9. junija 1570 (fol. 81): »Lenart Giesser, orožarnar, je danes sporočil, da se ne bo brigal dalje za ribnik (Theicht) pred Pisanimi vrati. Tudi hoče plačati baker z ulitjem nekaj topičev (Stugkhl), naj malo potrpe z njim.« Z mestne seje v petek, 20. aprila 1571, (fol. 93): »Mestni sodnik naj naloži orožarnarju, da pospeši izdelavo topov (das Geschütz funderlich Zumachen) in s tem končno že poravna ostanek svojega dolga slavnemu mestu.« S seje v ponedeljek, 21. maja 1571, (fol. 106) pa: »Sporočiti orožarnarju, naj napravi račun in pride prihodnji torek, da se bo vendar že obračunalo z njim.«

To je zadnji zapisek o Lenartu Giesserju v ohranjenih mestnih sejnih knjigah. Verjetno je kmalu potem že precej prileten umrl. Kakor velika večina ljubljanskih meščanov je pač tudi naš livar bil protestant. Vsekakor je to ugotovljeno za njegovo mater, ki je za več let preživela svojega sina. 31. januarja 1579 je pokopal predikant Spindler na pokopališču pri Sv. Petru »staro orožarnarico Marjeto, mater rajnkega orožarnarja Lenarta Giesserja«, staro okoli 100 let.⁷⁹ Glede Giesserjeve narodnosti je težko kaj reči. Priimek, ki kot priimek njegovega prednika Zingiesserja pomeni poklic, rokodelstvo, za katero ni bilo ustaljenega domačega izraza, bi povedal kvečjemu, da sta bila oba iz starih livarskih družin, ki sta bili prav tako lahko slovenske kakor nemške krvi.

Martin Edlman (1572? — ok. 1599). Lenartu Giesserju je sledil v obrti in v lastništvu hiše na Starem trgu (danes št. 8) Martin Edlman. Edlmani so bivali v Ljubljani vsaj že v prvi polovici XVI. stoletja. Tako je dobil v petek, 9. marca 1548,⁸⁰ meščansko pravico tudi Andrej Edlman, sin ljubljanskega meščana. Andrej je umrl verjetno l. 1569. V sodnih zapisnikih se omenja pet njegovih otrok, po imenu pa samo hči Helena.⁸¹ Z eno izmed hčera se je menda

poročil Kristof Kos, ki je od dedičev kupil tudi Edlmanovo hišo,⁸² vdova pa se je vnovič omožila z Andrejem Seydanom (Židan?) in imela z njim enega otroka. Seydan je potrošil z vdovo vse nepremičnine, ostalo jih je le za 11 gld 13 kr, skrinjo pa je sežgal. Ali je bil Martin Edlman Andrejev sin, se ne da z gotovostjo reči. Prvo vest o njem imamo v S. z. 1575 l. (fol. 141). Na Jakobovo 25. julija t. l. je bil izvoljen Mert Edlman že za zunanjega svetnika. Po vsej verjetnosti je zadobil meščansko pravico l. 1572 po smrti Lenarta Giesserja in se poročil z njegovo vdovo (ali hčerjo) in s tem tudi istočasno priženil livarsko pravico, livarno na Rebri in hišo na Starem trgu. Na kakšen način je prišel do druge hiše na Rebri, sedaj št. 1, zadnji vzvišeni del sedanje hiše na Starem trgu št. 17, kjer je v letih 1618—1636 krčmaril profos Jurij Kočevar — točil je dolenjca — in je v letih 1640—1730 bila znamenita gostilna ter prenočevališče pri »zlatem turu«, se da samo ugibati. Bržčas tudi s priženitvijo. V tej hiši ali zraven nje na Rebri je Edlman in verjetno še prej Giesser ulival zvonove in topove. Prvi Edlmanovi ženi je bilo ime Amalija. Umrla je 1586. leta. 27. marca tistega leta »je bila prinesena k četrtkovi pridigi in nato pokopana gospa Amaleya, Merta Edlmana, kosistrarja in orožarnarja žena.«⁸³ Bila je protestantka kakor pač tudi njen mož. Martin se je nato drugič oženil, sedaj z Marijo, hčerjo notranjega svetnika Kristofa Peera, čigar vdova se je poročila s krčmarjem in bodočim županom Janezom Soncem.⁸⁴ Skupaj z Marjeto Gebhardt, ki je bila njena sestra,⁸⁵ sta se leta 1593⁸⁶ pravdali s svojo mačevo Suzano Sonce zaradi Peerove hiše na Novem trgu (danes Gosposka ul. 9). Njun zastopnik je bil Fabijan Pangriesser. Martin Edlman pa je isto leto tožil poštarja Franca Leberwursta na temelju ženitnega pisma za 296 gld 48 kr 2 d, za 249 gld 40 kr in za 530 gld dukatov v kovancih. Leberwurst je bil oproščen.⁸⁷ Isto leto 1593 je bil Martin Edlman ponovno izvoljen v zunanji svet in zaprisežen v ponedeljek, 30. avgusta 1593, skupaj s Filipom Lipcem.⁸⁸ Zadnjič je vpisan kot udeleženeec na seji 14. okt. 1594. Pozneje Edlmana ni več med navzočimi. Po vsej priliki je v tem času umrl. Vsaj v sodnih zapisnikih ni o njem več sledu.

Edlmanovih zvonov se pač ni mnogo ohranilo. Šašelj⁸⁹ jih pozna samo še pet, enega v kapeli pri Mozlju (Kočevje) iz leta 1580, drugega (najmanjšega) v Selih pri Kočevju z napisom: Mert Edlman hat mich gossen

in Laibach 13 (?), tretjega iz l. 1586 v Tržišču pri Mokronogu z napisom v gotskih minuskulah: mert edelman hat mich gossen zu laibach 86, četrtega z enakim napisom in letnico 1586 v Nadgorici pri Črnučah; o zadnjem z letnico 1592 mu je poročal zvonar Albert Samassa. Gnirs ne navaja nobenega Edlmanovega zvona v seznamu zvonov, ki so bili prelitni v prvi svetovni vojni.

Martin Edlman je ulival tudi razne topove kakor njegov prednik. To vemo iz razprave, ki jo je po njegovi smrti sprožil grof Tomaž Erdödy, bivši in bodoči hrvaški ban.⁹⁰ Grofov zastopnik Spindler je vpričo Erdödyjevega oskrbnika Marka Čepnika (?) izjavil v petek, 16. febr. 1601, pred mestnim sodiščem, da je »njegova milost« izročila rajnkemu Mertu Edlmanu ok. 30.000 (sic!) vsekakor pomota za tri ničle preveč) centov bakra in (bakrenega) orodja in orožja, da ulije en poljski top. Edlman se je večkrat lotil posla, pa se mu ni nikoli posrečilo. Ker pa je Edlman medtem umrl in je ostala roba pri njegovih dedičih in oskrbnikih zapuščine, se je »njegova milost« dogovorila s sedanjim livarjem (t. j. Elijo Somrakom), da mu iz te tvarine ulije dva »sokoliča« (falckhonetlein). Zato naj bi mestni svet ukazal, da se baker izroči livarju. Mestni svet je odločil, da se mora grofov pooblaščenec obrniti najprej na Edlmanove skrbnike, kakor je red, na kar bodo stvar naprej obravnavali.

V petek, 1. febr. naslednjega leta 1602, je grof Tomaž Erdödy predložil deželnoknežji ukaz, da se mu mora vrniti top (stukh puchsen), ki ga je ulil rajnki Mert Edlman in na katerem je bil celo upodobljen njegov grb z napisom ter je dal zanj 30 stotov bakra. Sklep: Zasliši naj se Ambrož Šajt (Edlmanov skrbnik) in naj ne zadržuje grofove lastnine. Zadeva pa se je končala šele na seji v petek, 26. aprila 1602. Tu so ugotovili, da je še pred Erdödyjem izročilo mesto Ljubljana Martinu Edlmanu topič ok. 8 centov, da ga prelije. Tega pa je porabil Edlman za Erdödyjev top. Zatorej naj se sedaj najprej iz tega topa ulije 8-stotni topič za mesto Ljubljano, drugo pa porabi za naročilo grofa Erdödyja. Tako naj sporoče jerobi livarju.

Edlmanova vdova Marija se je poročila najprej s svojim pravnim zastopnikom Fabianom Pangriesserjem,⁹¹ ki je umrl že proti koncu leta 1600, nato pa naslednjega leta s Tomažem Muzijem iz Bergama. Zanimivo je, kako je le-ta prišel do žene in hiše. V petek, 16. marca 1600,⁹² je obravnavala mestna pravda med drugimi prošnjo

za podelitev meščanske pravice, ki jo je vložil Tomaž Mutio (tudi Muttio), črnivec (schwarzferber) iz Bergama na Beneškem. Magistrat ga je najprej odklonil, ker je »trdno odločen, da ne sprejme nikogar več, kdor si že bodi, ki ni oženjen, posebno pa ne tujih Lahov, rojenih na Laškem«. Na ponovno prošnjo so 30. marca 1601⁹³ Muzija vendarle sprejeli s štirimi pogoji: »1. da čim prej odpravi sumljivo žensko, ki jo ima pri sebi, 2. da ne bo imel nobenih tujcev pri sebi in jim ne bo pomagal pri njihovem mazaštvu, 3. da ga ne bodo ponoči zasačili na ulici, 4. da si ustanovi dom in se v treh mesecih oženi. Če vse to izpolni, bo pripuščen k meščanski prisegi, če pa tega ne stori, bo to privoljenje popolnoma razveljavljeno.« Zato se je mladi, življenja veseli barvarski pomočnik oženil s postarno bivšo zvonarko. Edlmanova vdova, sedaj že v tretje poročena, je dobila »hišo na Starem trgu, stoječo med slavnega mesta kopališčem in hišo dedičev po rajnkem Andreju Jakopiču, kot vdovsko odpravnino in jo je prodala za 650 gld. klobučarju Juriju Graulu (tudi Greil). Navzlic odporu Maruše Mordax in kositrarja Elije Somraka, ki sta dokazovala svoje dediške pravice, je bila prodaja potrjena 3. marca 1606.⁹⁴ Marija Mutio, bivša Edlmanova žena, je umrla med 17. februarjem in 3. marcem 1606. Na zapuščinski razpravi 13. marca⁹⁵ se je ugotovilo, da je zapustila razne dolgove, ker sta kupnino za prodano hišo hranila jeroba Ambrož Šajt in Piero Gaioncel. Tudi njena služkinja ni bila izplačana. Dalje je »razen ženski nakit, prstane, perilo in drugo robo«⁹⁶ kakor tudi obleko zastavila na raznih krajih za majhne vsote, kar mora vedeti njena služkinja Maruša; tudi pri Muziju mora biti še kaj njenega«. Jeroba Ambrož Šajt in Piero Gaioncel sta dobila 28. marca nalog, da morata s sodno pomočjo vestno poizvedovati za vsemi temi reči in jih spraviti skupaj.

O vdovcu Tomažu Mutiju čitamo samo še enkrat in sicer v sejnem zapisniku 26. maja 1606, ko se je potožil, da mu hočejo vzeti meščansko pravico. Izmed Edlmanov, o katerih pa ne vemo, ali so bili zvonarjevi sinovi, je bil Jakob Edlman v letih 1600—1603 strugar v Hallerjevi hiši (danes Cankarjevo nabrežje²⁵), drugi, Volbenk Edlman pa se je 7. junija 1627 poročil v Šenklavžu z Alenko Urh (Vrhin).⁹⁷

Elija Somrak (1601—1650). Kot smo videli, je Edlmanovo hišo na Starem trgu, danes št. 8, podedovala vdova Marija sama, ki je kakor je domnevati, imela do svoje smrti

tudi še livarno na Rebri. Tu je vsaj od 1601 — če ne že prej — delal kot poslovodja Elija Somrak (Somrakh, Sambrockh ipd.) Somrake je poznala Ljubljana že prej. Tako je bila 21. aprila 1590 krščena v Senklavžu Maruša, hči Jurija Somrakha. Za botra ji je bil ljubljanski mestni sodnik Nikolaj Dulacher. 21. decembra 1600 je bila pri nekem krstu istotam za botro Marjeta Sumrak. 25. julija 1601⁹⁸ je član občine (gmajne) na Starem trgu Janez Somrak (Samräkh). L. 1612 se navajata hčeri rajnkega Jurija Somraka Uršula Greiner in Marta Radl, ki prepiseta očetovo hišo na svojega očima Janeza Šušteršiča. Ta prepis sta v imenu svojih žena opravila njuna moža.⁹⁹

Naš zvonar Elija Somrak (Elias Somrakh glokhengiesser) je zadobil ljubljansko meščanstvo 8. julija 1603. Sin ljubljanskega meščana ni bil, ker je plačal 7 gld sprejemnine,¹⁰⁰ katere so bili meščanski sinovi prosti; bil pa je v Ljubljani verjetno že dokaž let prej. Kot je bila tedaj navada, je moral kot pomočnik potovati po svetu, da se izuči še drugod. Bržkone je po Edlmanovi smrti prevzel strokovno vodstvo njegove livarne, katere pravico (ius) je morda podedovala vdova. Dejstvo, da si je skupaj z Marušo Mordaxovo lastil neke pravice do

Edlmanove zapuščine, kaže, da sta bila oba v rodbinski zvezi z umrlim zvonarjem. Morda je Elija poročil njegovo hčer. V s. z. 30. julija 1606 (fol. 178) čitamo, kako je zvonar Elija Somrak (Sambrockh) tožil kositrarja Jakoba Mačka, ker je razžalil čast Somrakovo in njegove žene. Maček se je poravnal zlepa, moral pa je Somraka prositi za odpuščanje in iti za svarilen zgled za 8 dni v vicedomski stolp ter »opustiti ponovno žaljenje« pod kaznijo 20 dukatov.

V ponedeljek, 21. aprila 1608,¹⁰¹ je prišel Somrak na mestno sejo in je prešerno (muethwillig) odpovedal meščansko pravico — zakaj, ni povedano. Za kazen je bil obsojen na 8 dni zapora v stolpu. V petek, 10. oktobra 1608,¹⁰² je tožil Ludvik Mordax zvonarja Elijo Somraka (Eliassen Sombrackh glohengüessern alhie) po svojem odvetniku Juriju Bitorferju, da sta si imenovani Somrak in njegova sestra Jera kot dediča nedavno umrle Maruše Mordax prilastila njeno zapuščino brez vsake inventure. Ker pa je tožnikov oče rajnki Ruep Mordax¹⁰³ zapustil precej imetja, naj ukaže mestno sodišče dedičema, da mu to brez ugovora izročita. Somrak je ugovarjal, da on ni edini dedič, marveč jih je še več, tudi nima nikake lastnine tožnikovega očeta in ga tožnik do sedaj sploh še ni za nič terjal in tudi ni specificiral, kaj zahteva, kakor bi bilo prav. Zato ne more odgovarjati na tožbo. Sodišče je naložilo strankama, naj se izogneta večjim stroškom ter si izprosita dobrih ljudi, ki ju bodo v treh dneh pobotali. Če pa pri tem ali onem dobra pot ne bo držala, naj se zopet oglasita z zadevo. Vendar se nista pobotala ter je prišla stvar še isto leto dvakrat pred sodišče.¹⁰⁴ Kako se je končala, ni zapisano.

Zvonar Elija Somrak je zabeležen z obrtnim davkom na Rebri od l. 1601 do vključno leta 1612. Pred njim je leta 1600, ko se začenjajo ohranjene davčne knjige v mestnem arhivu, plačal »v Martina Edlmana hiši« na Rebri davek 2 gld Gašper Hörle, ki se mu ne da dognati poklic. V s. z. julija 1601 (fol. 148) se navaja Hörle kot član občine na Starem trgu. Za leta 1601 do 1603 je vpisana v davčni knjigi »hiša Martina Edlmana« brez davka — ker ni bila prostolastna (patidenčna), marveč podvržena desetemu vinarju in se je od nje plačevala letna najemnina (Zins) 8 kr. Take nepremičnine so se vpisovale v urbarje, ki pa so ohranjeni šele od 1620 dalje. Takoj za hišo je v d. k. vpisan z drugačno, naknadno pisavo »Elias Glokhenguesser beij der Modajm im Perg« z davkom 9 gld. Naziva

Slika 4. Slika Bosetovega zvona v Rubeži pri Kastavu (reprod. iz Gnirs I, 208)

»Modajjn« si ne morem tolmačiti drugače kot pokvarjeno izgovarjavo za »Mutiiin«, kar vsekakor pomeni Marijo Mutio, bivšo Edlmanovo drugo ženo, ki se je nekako v aprilu ali maju 1601 poročila z laškim črnivcem Tomažem Mutijem (Mutio) in umrla v začetku leta 1606, kot smo že videli.

Za leta 1604—1606 je plačal zvonar Elija na Rebri kar 25 gld obrtnega davka — obrt mu je pač tedaj najbolj cvetela — za l. 1610—12 le še 10 gld. V ponedeljek, 12. februarja 1612, je mestni svet odklonil Somrakovo prošnjo za znižanje obrtnega davka.¹⁰⁵ Poslej je tu vpisan z davkom zvonar in kositrar Rudolf Fiering, h kateremu se še povrnemo. Zvonar Elija Somrak¹⁰⁶ pa plačuje od 1613 dalje do 1622 obrtni davek v lastni hiši, v današnji Florijanski ulici št. 16. Hišni davek je znašal v novem bivališču 3 gld na leto, obrtni pa nekako 7 gld. Somrak najbrž ni ulival zvonov v tej hiši, marveč zelo verjetno v Albinovi zvonarni na sedanji Karlovški cesti št. 13, ki je 1612 prešla v roke lekarnarja Quintilija Romana, potem ko je prenehal z delom zvonar Jožef Rotar. Toda več o tem pozneje.

Somrak je zadnjič plačal obrtni davek za l. 1622 v znesku 6 gld 40 kr, za l. 1623 pa samo še hišni davek 3 gld. V d. k. 1624 je vpisan kot novi lastnik hiše v današnji Florijanski ulici, sedaj št. 16, padar in brivec Lenart Hanfling, Somraka pa ni več med ljubljanskimi davkoplačevalci.

L. 1616 je imel zvonar Elija Somrak težko afero. Obdolžili so ga, da je zapeljal svojo deklo, ji obljubil zakon in imel z njo otroke. Obsojen je bil na »duhovno pokoro« in plačilo 100 renskih gld mestni blagajni. Zaprto deklo pa so izpustili iz zapora.¹⁰⁷

V šenklavški krstni knjigi čitamo, da je bil 31. maja 1622 krščen Erazem, sin Elije Sumraka in Jere, 6. marca 1624 pa Caharija, sin istih dveh (Somrak). Kaj je bilo z Elijevimi nezakonskimi otroci, ni razvidno. Iz afere s kositrarjem Jakobom Mačkom (1606) in po prednjih podatkih moremo menda sklepati, da je bil Somrak dvakrat oženjen: prvič pred letom 1606, drugič pa po letu 1616. — Navedimo še končno, da je bil Somrak v letu 1619—1622 skrbnik dedičev po piskaču Gregorju Koširju, ki so imeli hišo blizu Somrakove, danes št. 3 Ulice na grad.¹⁰⁸ Hišni davek je v teh letih plačeval skrbnik Somrak, ki se pozneje ne imenuje več. Za l. 1622 je v tej hiši plačal 30 gld obrtnega davka kositrar Gregor Elber, ki je naslednjega leta odšel v Celje.¹⁰⁹

Od Elije Somraka se je do prve svetovne vojne ohranila vrsta zvonov. Najstarejši znani njegov zvon je iz l. 1602, eden izmed dveh, ki sta visela v malem zvoniku nad mestno svetovalnico v Ljubljani. Ta je po Koblarju imel napis: »Senatus & populus Labacensis sub Consule Andrea Chren Et Judice Johane Sonze me F. F. ano MDC II.«¹¹⁰ O tem zvonu je zapisano v k. i. iz l. 1605 (fol. 116), v rubriki »Izdatki za novo postavljeni stolp na rotovžu in za zvon«, da je tehtal 60 funtov in da je prejel zanj »zvonar Elija Somrak 20 gld, kotlar za bakreni gumb 6 gld, slikar za pozlatitev gumba 11 gld 4 kr, njegov vajenec pa 40 kr napitnine, zidar Abondio de Donin za svoj trud ter zaslužek kleparjev in tesarjev skupaj 46 gld 10 kr, (svečnik) Kocijan Tomadec 41 gld za uporabljeno pločevino in železje ter vrvar Jakob Novak 13 1/2 kr za jermen za ta zvon na rotovžu«. Skupaj za novi stolp in zvonec 125 gld 7 1/3 kr. Drugi zvon v tem stolpu je nekoč vabil mestne odbornike k posvetovanju in je nosil po Koblarju napis: »Ich Ruf die Heeren zum Rat, Gott will das man arm vnd reich Gerechickait thue. Elias S. G. M. Anno 1718«. Letnica je pač napačno prepisana, za sto let naprej. V k. i. iz l. 1618 in 1619 ni zabeležen izdatek za zvon. Leta 1605 je ulil Somrak zvon kar na mestu v Gornjem gradu, o čemer poroča dnevnik škofa Hrena. Ulitje je srečno uspelo 4. oktobra proti 10. uri zvečer. Zvon je tehtal 24 stotov in so dodali bronovini baje za več kot 20 gld zlata in srebra.¹¹¹ Iz istega leta je zvon v kapeli sv. krvi v Mozlju pri Kočevju.¹¹² Iz l. 1605 je zvon v Mačkovicu blizu Št. Petra pri Novem mestu z napisom: Elias Sombrakh gos mich zv Lai-bach A. D. 1605.¹¹³ Iz l. 1610 je bil neki zvon, prelit pri Samassi.¹¹⁴ Po Lavtižarju¹¹⁵ je skoro gotovo Somrakov tudi manjši zvon v podružnici sv. Lucije pri Begunjah na Gorenjskem iz l. 1613, ki pa je brez zvonarjevega imena. Iz l. 1616 je zvon, narejen za šentjakobsko cerkev v Ljubljani, zvon v kapeli na Gradu v Škofji Loki in zvon v malih linah zvonika pri Sv. Križu nad Jesenicami. Na napisu je označen poleg pobožnih rekov kot livar »Elias Sombrakh Civis La: F: Ao 1616.«¹¹⁶

Iz leta 1618 je manjši zvon v Bodeščah pri Ribnem,¹¹⁷ iz l. 1621 zvon v Kalu pri Košani (označba v napisu ELIAS SAMB FVDIT Ao DNI 1621), iz l. 1623 v Stični z napisom (poleg izrekov in podob): ELIAS S(omrak) LAB(aci) F(udit) ANNO 1623.« Ta zvon bi torej bil ulit v Ljubljani. Iz istega

leta z enakim rekom (SANCTE DEVS FORTIS ET IMMORTALIS MISERERE NOBIS. ELIAS SOMB. F. LABACI. 1623) je večji zvon kapele sv. Mihaela v Samoboru na Hrvaškem.¹¹⁹ Enak rek in napis »ELS. S. F. Ao 1628« (Elias Somrak fudit anno 1628) ima 87 kg tehtajoči zvon v Podkrajju v podružnici sv. Duha na Gori (pr. 53, v. 59 cm).¹²⁰ Iz istega leta 1628 je bil mali zvon v Smedniku. Poleg podob in rekov je napis, da ga je blagoslovil prosluli škof Tomaž Hren, ulil pa Elija Somrak: ELIAS SOMB. FVDIT ANNO DOMINI 1628.¹²¹ Končno je še zvon iz l. 1630, o katerem je pisal »Laibacher Diocesanblatt« l. 1880, str. 64. Dejstvo, da na nobenem zvonu po l. 1623 ni poleg Somrakovega imena obeležena Ljubljana kot kraj litja, le potrjuje našo ugotovitev, da Elija Somrak ni več davkoplačevalec v Ljubljani. Morda je potlej delal kot potujoči livar. V Ljubljani ni več sledu o njem.

Somrakovi zvonovi imajo še vsi krajšo širino kot višino (približno 6 : 7); so torej še nekoliko podolgovati. Napisi so v latinskih majuskulah z raznimi pobožnimi reki v latinščini. Nemščino je uporabljal samo prva leta — znamenje propadanja protestantizma in prodirajoče rekatolizacije. Njegovi zvonovi so okrašeni z reliefi. Zanimivo je, da sta Somrak in pozneje tudi Mihael Remar uporabljala isto plaketo križanega Kristusa kot beneški zvonar Jacobus de Calderariis (1589—1611), ki je tudi zapustil zvonove v naših krajih.¹²² Kot smo videli pri Edlmanu, je Somrak vsaj v početku 17. stol. ulival tudi še topove.

Rudolf Fiering (Füering, Füering 1613—1620). Sicer se že 1575¹²² omenja neki Boštjan Fering (pisan tudi Ferg) »na Savi«, ki je kupil od Matevža Pečina za 300 renških gld hišo Pavla Nusserja v Ljubljani. Vendar se mi zdi verjetno, da izhaja Rudolf F. od velikovških Fieringov, ki so ulivali med leti 1554 in 1585 zvonove v Velikovcu na Koroškem.¹²⁴ Šašeljev zvonarjev Fieringov ne pozna.¹²⁵ O Rudolfu Fieringu (feyering) čitamo prvič v šenklaški poročni knjigi, da se je 14. januarja 1613 poročil z vdovo Elizabeto Maček. To je prav tisto leto, ko preneha Somrak plačevati obrtni davek na Rebri, Elizabeta je bila vdova po kositarju Jakobu Mačku, mestnem topničarju in orožarnarju od leta 1598 do 1605,¹²⁶ nato pa knežjem orožarnarju.¹²⁷ Maček je med leti 1604 in 1606 stanoval na Žabjeku in tu plačeval kot kositar 1 gld obrtnega davka. Umril je l. 1612.¹²⁸ Rudolf Fiering si je torej z ženitvijo z njegovo

vdovo pridobil obrtno pravico, kar je bilo potrebno, ker je Somrak, kot smo videli, svojo obdržal. Fiering je prvič vpisan v davčno knjigo za leta 1613—1615 in sicer izrecno kot zvonar (»Ruedolf Fierman (sic!) Khlagengiesser«) in prvič plačal obrtni davek 3 gld 28. novembra 1614 (za leto nazaj), nato zopet 3 gld 26. marca 1615. Vpisan je pri hiši dedičev po babici Konciliji (Cantilia) na Rebri tik južno od današnje št. 11. (Hišo so porušili še pred l. 1822¹²⁹.) Za leta 1616—1618 je plačal po 3 gld letnega obrtnega davka v prejšnji Somrakovi hiši na Rebri, isto tako tudi za leta 1619—1621 in sicer po 4 gld letno. Zadnji obrok 8 gld je plačal 20. decembra 1620. V prvem ohranjenem urbarju za l. 1620—1622 je vpisan pri tej hiši kot kositar, plačujoč 8 kr letne najemnine (Zins). Sledi mu kot imetnik hiše kositar Boštjan Maček. Kot zvonar je »Ruedolf Führung Glogengisser« plačeval po istem urbarju od prodajalne števil. 11 na Gornjem (to je Čevljarskem) mostu po gld na leto. Plačal pa je samo za leto 1620. Prodajalno je nato prevzel neki knjigotržec. V s. z. od 9. novembra 1615 (fol. 207) čitamo, da je kupil Ruedolf Fiering za 40 gld hišico od vrvarja Lamberta Kalužnika in jo popravil. Hiša je stala na grajskem griču. Za to hišo se je vnel spor s Konradom Peerom in Janezom Lauterjem, ki jo je imel v zastavi. Odločeno je bilo, da ostane Perru, če plača vse dolgove. Isto leto se je proti kositarju Rudolfu Fieringu pritožil kositar Boštjan Maček — prej ko ne njegov pastorek — ker ima v Ljubljani dve prodajalni. Fiering je ugovarjal, da »sme imeti vsak mojster po eno delavnico in po eno prodajalno«. ¹⁵⁰ V petek, 5. avgusta 1616, je dovolila Elizabeta Fiering, da se Boštjan Maček oprosti skrbništva po njenem prejšnjem možu Jakobu Mačku.¹⁵¹ Z letom 1621 se izgubi za Fieringom vsaka sled v razpoložljivih virih.

Boštjan Maček je plačeval od svoje obrti po 4 gld letno od leta 1616—1639 in sicer najprej pri hiši Wolka Gartnerja (sedaj Cankarjevo nabrežje 19 = Krojaška ul. 5), pozneje pa v Lantierjevi hiši (sedaj Krojaška ul. 6, last Ivana Mačka). Delavnico je verjetno imel nekje v bližnjem mestnem obzidju. Od 1640—1645 je vpisan Mačkov obrtni davek (4—6 gld) pri hiši na Rebri.

Fieringovih zvonov, ki jih je nedvomno tudi ulival, ne poznata ne Šašelj ne Gnirs.

Nikolaj Boset (1612—1644). M. S(lekovec) piše v beležki »K zgodovini zvonov na Kranjskem«, da ima podružnica sv. Aheca pri Turjaku v zvoniku dva stara zvonova.

»Manjši zvon je spodaj zelo pokvarjen, odbiti del je sedaj pritrjen z žebli na jarmu. Zgoraj ima napis: „Christus rex venit in pace, Deus homo factus est et verbum caro factum est.« Na spodnjem robu pa se bere: »R. D. Balthaseri Burzeri protonorij apostolici et loci parochi Nicolaus Boset me fecit anno (MDCXII refusam opus hoc tempore)«. Besede v oklepajih so na odbitem delu, ki je pritrjen na jarmu.¹⁵²

Iz l. 1629 je bil Bosetov 73 kg težki zvon v kraju Rubeši pri Kastvu v Istri. Spada še med podolgovate zvonove (pr. 45, v. 54 cm).

»Bogato okrašen zvon izbornega liva ljubljanskega zvonarja Nikolaja Boseta. V obrobjenem traku, širokem 5,4 cm, stoji na vratu napis: SANTE MICHAEL ORA PRO NOBIS 1629. Polje krasi na eni strani odtis velike medalje (8,5 cm) s skupino križanja, bogato s podobami. Izvirnik je južnonemško delo iz XVI. stoletja.^{152a} Nad medaljo je mojstrski znak kot majhna plaketa. V okrašenem okviru kaže zvon začetnici N. B. mojstrovega imena. Nasprotna stran polja kaže visok, s cvetličnimi viticami ozaljšan križ«.

Iz leta 1632 je bil Bosetov zvon v Lipsnju pri Grahovem (t. 154 kg, pr. 61 cm, v. 74 cm). Ta je k sreči imel napis, ki izpričuje, da je Nikolaj Boset res bil v Ljubljani. Glasil se je:

NICOLAUS ✱ BOZET ✱ ZU LAIBACH
GOS MICH ✱ ANNO ✱ 1632.

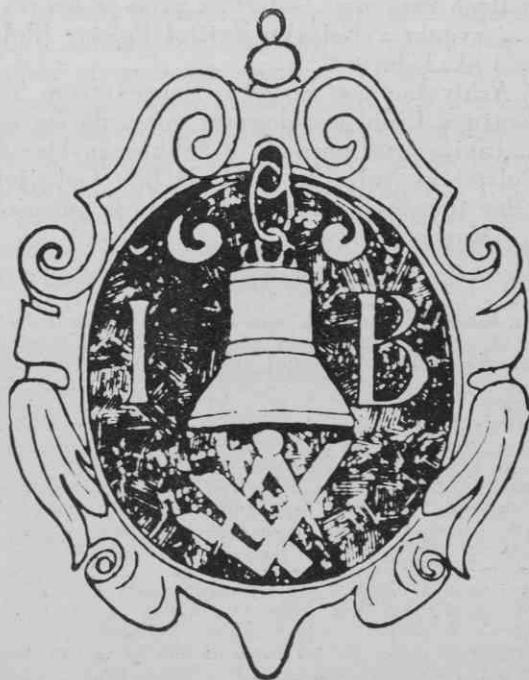
Plastika okrasja je enaka kot v Rubeši in drugod.¹⁵⁵ Skoro enak mu je bil zvon v Selah pri Šumberku iz l. 1636. L. 1642 je prejel zvonar (»Nicolao Wusetho Khlokhen giesser«) za uliti zvon v Šmartnem na Savi, ki je tehtal 154 funtov, 101 gld 20 kr. En funt se je računal po 30 kr.¹⁵⁴ Dalje imamo zvon iz l. 1644 v Deseniću v Hrvatskem Zagorju, ki je prej visel v kapeli sv. Jane, potem pa so ga premestili na tlo podzemne kapele župne cerkve. Nosil je napis: NICOLAUS BOSET GOS MICH MDCXLIII.¹⁵⁵ To je zadnji zvon, ki je bil pred časom še ohranjen in ga je ulil Nikolaj Boset sam. Po trditvi I. Šašlja¹⁵⁶ sta neki zvon ulila l. 1654 Nikolaj in Jakob Boset.

Adam Kokalj (Kokel, Kokhel, Khokl, Khokhel, 1641—1648). 18. novembra 1641 sta se poročila v Šenklovžu Adam Kokel in Doroteja Pissaniz. Priči: »dominus« Nikolaj Boseth in »dominus« Vid Stölzar.¹⁵⁷ Verjetno je Kokalj nadaljeval Bozetovo delo, pri katerem se je morda izučil. Od Kokalja se omenjata v literaturi samo

dva некоč ohranjena zvonova. Prvi je bil iz l. 1644 in je visel v župni cerkvi v Osilnici (okraj Kočevje). Poleg posvetilnih besed v latinščini je imel napis: Adam Kokhel zu Laibach goss mich anno MDCXLIII.¹⁵⁸ Iz l. 1647 pa je večji zvon pri sv. Ahcu pri Turjaku, ki ima v napisu med drugim: »Im Namen gottes bin ich durch das Feuer geflossen, Adam Kokhel hadt mich zu Laibach gossen Anno 1647«. ¹⁵⁹ Šašelj (ib.) navaja brez slehernih podrobnosti, da je v letih 1647—1648 lil neki Hanns Khokl. Morda je ta Hans, o katerem sicer ne vemo nič, le napačno čitani Adamus.

Jakob Boset (1661—1665). Mali zvon na Kalu pri Št. Janžu na Dolenjskem je imel napis: Jakob Boset zu Laibach hat mich gegossen 1661.¹⁴⁰ Drugi znani Jakobov zvon je z Malenskega vrha pri Poljanah nad Škofjo Loko iz l. 1663 (t. 225 kg, pr. 72, v. 75 cm). Ima posebnosti Bosetove izdelave in nosi kratico J B, kar pač pomeni Jakoba Boseta.¹⁴¹ Kot je razvidno iz njegove mojstrske značke (med drugim prekrizane topovske cevi), je lil tudi zvonove.¹⁴²

Boseti so bili po letu 1658 tudi zvonarji v Celju. Tam je lil Nikolaj Urban Boset (tudi Bosethi), ki je delal tudi za Zagreb in se tam v zadnjem desetletju XVII. stoletja celo nastanil.¹⁴⁵ To bo pač isti Nicolaus Bozeth, ki je ulil zvon za cerkev v Ščitarjevem v zagrebški županiji in ki nosi

Slika 5. Mojstrski grb Jakoba Boseta (reprod. iz Gnirs I, 208)

v latinskih majuskulah napis: NICOLAVS BOZETH REFUDIT ME ANNO 1680. EGREGIVS PETRVS VAGICH IUD. CATHEDRALIS ZAGRABIENSIS CURAVIT FUDI.¹⁴⁴ Neki J. N. Boseth je ulil l. 1704 po en zvon za cerkev v Selih, drugi pa za Šmartinsko cerkev, obe v Tuhinjski dolini.¹⁴⁵

V Ljubljani je bil 5. julija 1688 v Šenklašču krščen Janez Jakob, zakonski sin Janeza Jakoba Busettija in njegove gospe Neže, l. 1689 pa je zabeležen v k. p. med novimi meščani »Jakob Wuseth matrelist« pri sprejemni 10 gl. Meščanov sin torej ni bil.

David Polster (1664—1670) je morda ulil podolgovati mali zvon iz l. 1664 v Podbrezjah, ki nosi v napisu, da je bil ulit v Ljubljani,¹⁴⁶ prav tako le morda mali zvon v Dupljah iz l. 1679.¹⁴⁷ Zanesljivo njegov je srednji zvon na Trati pri Velesovem iz l. 1668, težak 7 stotov. Med okraski je imel križ, sv. Mihaela s tehtnico in mečem, sv. Jurija z zmajem in napis: IM NAMEN GOTTES BIN ICH GEFLOSSEN, DAVID POLSTER HAT MICH ZU LAIBACH ANNO 1668 GEGOSSEN. S. MICHAEL, S. JOHANES, S. MARGARITHA PITE VIR UNS.¹⁴⁸ David Polster je prej deloval kot zvonar v Beljaku. Veliki zvon v Ferndorfu (okraj Paternion) na Koroškem iz l. 1648 je njegovo delo. Legenda se glasi: Im Namen Gottes pin ich geflossen, David Polster in Villach goss mich. itd.¹⁴⁹ Za njim je deloval kot zvonar v Beljaku Kristof Polster (Polster) ok. l. 1670.¹⁵⁰

Arhivalno sem mogel o Polsterjevem bivanju v Ljubljani dognati samo, da sta se 1. junija 1669 poročila v Šenklašču David Polster in Neža. Za priči sta bila Gabrijel Eder (poznejši župan, veletržec in plemič) ter Marko Drnovšek.

OPOMBE

1. Sašelj I., Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem. Zgodovinski zbornik 1888—1908 (Kratka Zg. Zb.); Lavtižar J., Zgodovina župnij in zvonovi v dekaniji Radolice. Ljubljana 1897 (Lavt. Rad.); Lavtižar J., Cerkev in zvonovi v dekaniji Kranj. Ljubljana 1901 (Lavt. Kranj); Sašelj I., Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem. Carniola III. 1912 (Carn.); Flis I., Umetnost v bogočastni službi. Ljubljana 1908; Stelè Francè, Sodni okraj Kamnik. Ljubljana Kukuljevič Ivan, Zvonoljvarstvo u Zagrebu. Viena 1880; — Slovník umjetnikah jugoslovenskih. Zagreb, 1858—1860; Tkalčić J. B. — Laszowski, Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Zagreb 1929 do 1949; Gnirs Anton, Alte und neue Kirchenglocken. I. Dunaj, 1917; II. Karlsbad, 1924. (Gnirs I, Gnirs II). — 2. Ljubljanski mestni sodni in sejni zapisniki iz 1521—1785 (Sz.); Ljubljanske mestne davčne knjige in urbarji iz 1600—1849 (D. k.); Ljubljanske mestne knjige o prejemkih in izdatkih iz 1581—1775 (K. p., K. i.); Mestni arhiv ljubljanski (registratura, svečnji (MALj); Matične knjige šenklaške, šentpestrske in šentjakebske župnije v Ljubljani; Oporoke iz ljub-

ljanskega sodnega arhiva v ODAS. — 3. Tkalčić, Monumenta Zagrabiae, VI, 508. — 4. Ib. VI, 427; IX, 549. — 5. Ib. X, 65. — 6. Ib. II, LX. — 7. Monumenta VII, 200; VIII, 42, 44; X, 182, 275. — 8. Ib. VII, 495, 496; VIII, 145, 150, 159, 201. — 9. I. Sašelj, Zg. Zb., 79. — 10. Carn., 224; Zg. Zb., 504. — 11. Gnirs, II, 25. — 12. Časovne označbe upoštevajo samo letnice, ki so jih imeli nekoč ohranjeni in zabeleženi zvonovi. To velja tudi za naslednje zvonarje. — 13. Gnirs, II, str. 27. — 14. Ib. I, 117. — 15. Gnirs, I, 211, 88, 180—182. — 16. Gnirs, I, 26. — 17. Ib. 87. — 18. Gnirs, I, 186. — 19. Zg. zb. 1889, 6. — 20. Gnirs, I, 73, 180, 216. — 21. I. Kukuljevič — Sankcinski, Nadpisi sredovječni i novovječni na crkvah, javnih i privatnih zgradah itd. U Hrvatskoj i Slavoniji. Zagreb 1891, 169. — 22. Gnirs, I, 24. — 23. Lavt. Kranj, 259. — 24. Lavt. Rad., 68—69. — 25. S. z. 1537, 2. Zunanji svetniki so se delili na dve polovici po 12 vsaka, ki sta se izmenično smeli udeleževati vsake druge seje, medtem ko so imeli notranji svetniki (12-niki) dostop do vseh sej. — 26. Prvotno Zorec. — 27. Brez privolitve žene se hiša ne bi mogla prepisati (aufschlagen). — 28. Mestni sodnik od 25. julija 1536 do 25. julija 1538. — 29. Tako je pisan priimek v s. z. 1537. — 30. Župan 7. jul. 1536 do 6. jul. 1537 in 11. jul. 1539 do 9. jul. 1540. — 31. Še 10. jul. 1605 je bil neki M. Matija Zingieser poročna priča v Šenklašču. — 32. Stanglova hiša, danes Stari trg 10. — 33. Med oporokami iz sodnega arhiva, sedaj v MALj. — 34. Za lokalizacijo poleg navedbe v testamentu »med hišama rajnkjih Gregorja Stangla in Volbenka Mara« ter obeležbe Stanglove hiše v s. z. 1544, 53; »med M. L. Schneiderjem na eni ter rajn. mojstrom Blažem Zingiesserjem na drugi strani — še s. z. 1524, 95; Mestni svet sklene pripjevati kopalščniku Volbenku Mayru za njegovo gradnjo na Starem trgu 8 ogrskih goldinarjev. Mayr je pač ista oseba kot Mar. Postavil je kopalšče na današnjem Starem trgu št. 6. — 35. SZ 1545, 157; Vrsach. den laden. Zeug vnd was gossene. — 36. S. z. 1547, 146. — 37. S. z. 18. jan. 1549, 86 in 22. febr., 113. — 38. Zg. zb., 95. — 39. Ib. — 40. Ib. 458. Transkripcija je pač modernizirana. — 41. Zg. zb., 95. — 42. Ib. 95. — 43. Lavt. Kranj, 255. — 44. V neposredno bližino Ljubljane (na Ig do Dragomlja in Mengša) so Turki zopet prišli 9. julija 1528, nato v marcu 1546 do 4 milje od Ljubljane, v jeseni 1584 pa so zadnjič dospeli do ljubljanskih mestnih vrat. — 45. A. Koblar, Stolp ljubljanskega gradu (IMK 1895, 77) in Fr. Podkrajšek, Zvonovi na Ljubljanskem gradu (Carniola, 1917, 258). — 46. ZUZ 1921, 85. — 47. Lavt. Rad., 35. — 48. V. Steska, Kranjski zvonarji na Hrvatskem. Carniola 1918, 105 po Službenem vjesniku nadbiskupije zagrebačke št. 5 z dne 28. avg. 1917. — 49. Zg. zb. 1889, 95. — 50. »Puch-sengiesser« ne pomeni puškarja, kot misli Sašelj (Zg. zb., 459 I) marveč livarja topov. — 51. August Dimitz, Geschichtliches aus dem landesgerichtlichen Archive in Laibach. MHVK 1856, str. 5. — 52. »damit er den der landts vnd Statt obrikhait Zu Ern fliegen lassec. — 53. V Stritarjevi ulici pred mostom. — 54. Danes Stari trg 8. — 55. S. z. petek 15. julija 1552, fol. 158. — 56. Monumenta XII, 268. — 57. Ib. 567, 447. — 58. LMS 1895, 135. — 59. Monumenta XIII, 248. — 60. Ib. 252. — 61. Monumenta XIII, 252—253. — 62. Ib. — 63. Ib. 275. — 64. Ib. 275. — 65. Ib. 277. — 66. Ib. 284. — 67. Monumenta XIII, 284. — 68. Ib. — 69. Ib. 287. — 70. Ib. 525. — 71. Ib. 290. — 72. Ib. 294. — 73. Ib. 295. — 74. Ib. 501. — 75. I. Vrbovec, Zgodovina Novega mesta, str. 21. — 76. »Slovenec« 1897, št. 247. — 77. S. z., 135. — 78. Feliks Tolhopf je bil mestni sodnik od 25. julija 1564 do 25. julija 1565 in od 25. julija 1571 do 25. julija 1573, višji rudarski sodnik pa od 13. oktobra 1573 do svoje smrti (1579). — 79. Protestantska mrliška knjiga v ODAS: »1579 Den 31. (jan.) hab Ich Spindler bey S. Peter ain Liechpredig gethan der Alten Zeugwardtin Margaredten Lienhardt giesers Zeugwardts seligen Muetter welche bey hundert Jorn Alt worden.« — 80. S. z. 1548, 8. — 81. S. z. 1570, 65, 75, 93. — 82. S. z. 1575, 92, 124. — 83. Protestantska obhajilna in mrliška knjiga v ODAS. Edlman je bil verjetno državni orožarnar, ker so bili mestni orožarnarji po rubrikah »Puch-senmeister« v mestnih knjigah o izdatkih, začeni z l. 1581 tile; Ahac Formacher (1581), Lampret Khurtzenecker (1582 do 1587). Od leta 1588—1592 pa je rubrika prazna; sledi Mert Pierling (1593—1595), ključavničar, doma iz Rotten Puchea (k. i. in s. z. 1587, 20 ter 1594, 114). — 84. Janez Sonce je bil župan od 11. julija 1610 in od 6. julija 1612 do avgusta 1613. — 85. K. i. 1605, 27. — 86. S. z. 1593, 2. — 87. Ib. 50, 51. — 88. Ib. 58. — 89. Zg. zb. 1890, 126 in 502

ter Carniola 1912, 225. — 90. Tomaž Erdödy, sin Petra Erdödyja (ban 1557—1567) je bil dvakrat hrvatsko-dalmatinski-slavonski ban, prvič 1584—1595, drugič 1608—1614. V s. z. 1601, fol. 38 se piše »Peter« (kar bo pač napaka) »Erdendi Graue auf Eberau vnd Masleutz (pač Moslavina), v s. z. 1602, fol. 255 pa »Thomas Erdeudi, Graf Zu Eberau vnd Monosloe«. — 91. S. z. 1600, fol. 7; s. z. 1606, 109, 122. — 92. S. z. 1601, fol. 68—69. — 93. S. z. 1601, fol. 85—86. — 94. S. z. 1606, 109—110, 122—123. — 95. S. z. 1606, 150—151. — 96. Endt Vndt Gependt. — 97. Šenklavška poročna knjiga. 98. S. z. 1601, 148. — 99. S. z. 1612, 47. — 100. K. p. 1603, fol. 77. — 101. S. z. 1608, fol. 68. — 102. S. z. 1608, fol. 145. — 103. Rupert Mordax je bil protestantski učitelj v Ljubljani (Dimitz, Gesch. Krains, VII, str. 321). Imel je »desetemu vinarju podvrženo hišo« na Rebri, danes št. 5, ki jo je podedovala njegova žena Maruša. — 104. S. z. 1608, 155, 165. 105. S. z. 1612, fol. 29. — 106. Pisan v d. k. zelo različno, n. pr. »Samrakh Khlakhengiesere, Somrakh, Sambrockh itd. — 107. S. z. ponedeljek 7. novembra in petek 18. novembra 1616. — 108. Dobrih sto let pozneje je bila ta hiša last kamnoseka Luke Misleja, nato pa njegovega zeta, znamenitega kiparja Francesca Robbe. — 109. D. k. 1623: »Hat sich auf Cily begeben hat nichts bezalt«. — 110. A. K. Zvonova na ljubljanski mestni svetovalnici. IMK 1893, 208. — 111. Zg. zb. 1890, 127. — 112. Carniola 1912, 225. — 113. Zg. zb., 126. — 114. Ib. — 115. Lavt. Rad., 30. — 116. Ib. 143 in Zg. zb., 126. — 117. Lavt. Rad., 70 in Gnirs I., 22, 60. — 118. Gnirs I., 87. — 119. I. Kukuljević, Nadpisi str. 226. — 120. Gnirs II., 46. — 121. Lavt. Kranj, 197. — 122. Gnirs I., 20. — 123. S. z. 1575, 58. — 124. Gnirs II., 79—80. — 125. Carniola 1912, 231. — 126. Imel je letne plače 12 gld. 1606—1610 je bilo mesto mestnega topničarja in orožarja nezasedeno. Sledi 1610—50 pek in krčmar na Zabjeku Andrej Khapusch (Khopusch), 1651—1655 pivovarnar Mihael Kregl (Kriegl), od 1656 pa Jurij Hren. Podatki po k. i. — 127. S. z. 1609, 21. — 128. S. z. 1612, 94. — 129. D. K. in Fabjančič, knjiga hiš I. — 130. S. z. torek 19. julija 1616, fol., 168. — 131. S. z. petek 5. avgusta 1616, fol. 189. — 132. IMK 1894, 214. — 132 a. Isti okras ima zvon graškega livarja Tomaža Auerja v podružnici sv. Pankracija nad Lembergom (Sladka gora pri Poljčanah) na Štajerskem. Tudi podobnost zvonove oblike kaže na zveze med ljubljansko delavnico Nikolaja Boseta in graškim bronolivarjem (op. Gnirsova). — 133. Gnirs II, 56—7. — 134. F. Stele, Umetnostno-zgodovinski izpiski iz arhiva cerkve sv. Petra v Ljubljani, 6. iz »Urbarium filialis ecclesiae S. Martini episcopi apud Saum«, Carniola 1914, str. 44. — 135. I. Kukuljević, Nadpisi, str. 33. — 136. Zg. zb. 1899, 127. — 137. V Ljubljani je 1601 (s. z. f. 88) imel hišo na Starem trgu neki Mihael Khokhel z ženo Elizabeto, 10. februarja 1650 pa se je v Šenklavžu poročil Štefan Kokol z Marjeto Polanko. — 138. Zg. zb. 1891, 266. — 139. Ib. 1890, 127; M. S(lekovec) IMK 1894, 214. — 140. Zg. zb. 1891, 266. — 141. Gnirs, I, 205. — 142. Gnirs, II., 66. — 143. J. Barle, Povijest župa i crkava zagrebačkih. I. sv. Marka, str. 51; I. Kukuljević, Zvonoljevarstvo u Zagrebu. Vienac 1880, 111. — 144. Kukuljević, Nadpisi, str. 269. — 145. F. Stele, Sodni okraj Kamnik, str. 213, 220. — 146. Lavt. Kranj, 151. — 147. Ib. 54. — 148. Ib. 303. — 149. Gnirs, II, 88. — 150. Ib.

Vendar taka monografija o razvojni poti neke stavbne naloge kljub temu ni nepomembna; ne smemo namreč pričakovati, da bi provincialno mestece zmoglo v vseh dobah samosvoje kvalitetne stvaritve. Izledek takega študija je v tem, da na miniaturi nalogi pokažemo, od kod se je hranila kulturna tvornost domačinov, kdaj je neposredno prevzemala tuje vzore, kdaj pa je ustvarjala izvirno, čeravno se izdelki ne morejo ponašati s posebno kvaliteto. S takim nadrobnim študijem bo mogoče ustvariti sčasoma umetnostno geografski pregled, ki je v Sloveniji vsaj za arhitekturo še zelo pomanjkljiv. Kadar bodo zbrani izsledki v zadostni množini, bo mogoče reči kaj več ko doslej o samobitni tvornosti meščanske družbene plasti in njenega naravnega zaledja, saj jo je stalno pomlajevalo naše podeželje.

Portal je stavbna oblika, ki je relativno samostojna. S to besedo razumemo — v ožjem smislu — izključno okvirno arhitekturo, ki ustvarja odprtino, katero navadno zapirajo vrata. V širšem smislu besede pa je portal celotna ureditev vhoda v stavbo, dvorišče, vrt ali na trg oziroma na cesto ali v ulico. K taki celoti spadajo balkoni, grbi, vrata in različno okrasje, kolikor ni sestavni del samega okvira.

Velikost portala oziroma njegove odprtine je odvisna od praktičnih namenov, ki jim služi. Če je portal namenjen samo za prehod pešcec brez vozil, so njegove mere prilagojene človekovim; če pa služi uvozu ali prevozu vozil, se njegove mere povečajo. Včasih pa more biti razsežen in visok portal tudi znamenje za odličnost stavbe ali njenega lastnika, četudi bi zgolj praktičnim potrebam zadoščal manjši.

Kar pa zadeva bogstvo okrasja in plemenitost portalovega gradiva, je seve očitno v najožji zvezi s socialnim položajem in

KRANJSKI PORTALI

Nace Šumi

Kakor more biti zgodovinski prikaz kate-
tere koli umetnostne stroke v okviru nekega
mesta komaj kaj več kakor registracija
usedlin splošnih kulturnih tokov, ki se jim
mesto le redko pridružuje s samobitnim
ustvarjalnim delom, prav tako velja ta
ustgovitev seve tudi za razvojno vrsto
arhitekturnih členov, od katerih nas v teh
vrsticah zanima usoda portalov v Kranju.

Slika 1. Glavni portal župne cerkve (Foto MALJ)

